LAUSUNTO

Helsinki 16.5.2024

Eduskunnan valtiovarainvaliokunta

Viite: VNS 2/2024 vp

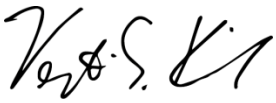
Asia: Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2025–2028

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:

pääekonomisti Otto Kyyrönen, otto.kyyronen@soste.fi, p. 040 168 0943

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto koskien valtioneuvoston selontekoa julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2025–2028.

Tiivistelmä SOSTEn kannasta: SOSTE ymmärtää tarpeen tasapainottaa julkisen talouden rahoitusasemaa. Toisaalta SOSTE on huolissaan pääministeri Petteri Orpon hallituksen säästötoimenpiteiden kohdentumisesta ja vaikutuksista. Sote-menoihin tehtävät säästöt ja arvonlisäverotuksen kiristäminen kohdistuvat pääosin heikoimmassa asemassa oleviin, mikä heikentää kysyntää entisestään. Lisäksi esimerkiksi leikkaukset lastensuojelusta sekä sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksista lisäävät julkisten menojen kasvupaineita keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä, minkä vuoksi julkisen talouden rahoitusasema ei välttämättä tasapainotu toivotulla tavalla. On merkittävä ongelma, että julkisen talouden suunnitelmaan kirjatut päätökset vaikuttavat talouteen myötäsyklisesti taantuman aikana, sillä se pitkittää heikkoa taloudellista kehitystä.

Säästötoimet heikentävät jo valmiiksi heikkoa kysyntää

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelmaan on kirjattu nettomääräisesti 4 miljardin euron säästötoimenpiteet vuoden 2027 tasolla, minkä lisäksi hallitus päätti kehysriihessä noin 1,6 miljardin euron lisäsäästöistä vuoden 2028 tasolla. Nämä säästöt sisältävät mittavia sosiaaliturvaan, terveyspalveluihin, koulutukseen ja kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvia leikkauksia.

Hallituksen säästötoimenpiteiden kumuloituvat vaikutukset pienituloisille ihmisille ovat merkittäviä. Esimerkkeinä voidaan mainita työttömyysturvan ja asumistuen leikkaaminen, oppimateriaalien maksullisuuden lisääminen, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen korottaminen, terveydenhuollon hoitotakuun pidentäminen ja lastensuojelussa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden kelpoisuusvaatimusten madaltaminen.

SOSTEn arvion mukaan pelkästään viime vuonna päätetyt sosiaaliturvaleikkaukset tulevat lisäämään pienituloisten määrää 51 000 aikuisella ja 17 000 alaikäisellä vuoden 2024 aikana. Kehysriihessä päätetyillä lisäsäästöillä tulee todennäköisesti olemaan samansuuntaisia vaikutuksia. Kela on arvioinut, että sosiaaliturvaleikkaukset tulevat itse asiassa vähentämään työnteon kannustimia, eli leikkauksilla ei tule todennäköisesti olemaan edes toivottuja työllisyysvaikutuksia.

Koska suurituloiset kuluttavat pienituloisia vähemmän uudesta tulostaan, tulojakauman eriarvoistuminen vähentää kysyntää. Valtiovarainministeriö on ennustanut, että Suomen talous ei kasva vuonna 2024, koska hintojen ja korkojen nousu on heikentänyt kotitalouksien kulutusta ja yritysten investointeja. Kysyntä ei siis nykyisellääänkään riitä talouskasvun turvaamiseksi. Tällaisessa tilanteessa olisi järkevintä harjoittaa vastasyklistä finanssipolitiikkaa, mutta pääministeri Orpon hallituksen säästötoimenpiteet vaikuttavat talouteen myötäsyklisesti. Siksi on todennäköistä, että heikon taloudellisen kehityksen kesto pitkittyy.

Kysyntä on ollut Suomessa riittämätöntä jo pitkään. Tämä nähdään Elinkeinoelämän keskusliiton Suhdannebarometrista, joka raportoi, mitä teollisuus-, palvelu- ja rakentamisyritykset pitävät suurimpana esteenä kasvulle. Vuodesta 2010 lähtien riittämättömän kysynnän on melkein joka vuosi arvioitu olevan suurin kasvun este. Vuoden 2024 huhtikuussa näin vastasi jopa 50,3 prosenttia yrityksistä.

Rakenteellisesti tarkastellen kysynnän riittämättömyys johtuu Suomessa 1990- ja 2000-luvuilla vallinneen vientivetoisen kasvumallin kriisiytymisestä. Näinä vuosikymmeninä nettovienti oli poikkeuksellisesti selvästi positiivista. Finanssikriisin jälkeen Suomen talous kuitenkin palasi vuosille 1960–1989 tyypilliseen tilaansa, kun nettovienti laski lievästi negatiiviseksi.

Finanssikriisistä lähtien Suomessa on vallinnut kotimaiselle kysynnälle perustuva kasvumalli. Suomen talous on kehittynyt heikosti, koska tätä kasvumallia ei ole tuettu talous- ja sosiaalipoliittisesti. Vientivetoisen kasvumallin vallitessa vuosina 1994–2008 reaaliansiotasoindeksi kasvoi keskimäärin noin 2,0 prosenttia vuodessa, mutta 2010-luvulla sen kasvu hidastui 0,5 prosenttiin vuodessa. Kiihtyneen inflaation vuoksi reaaliansiotasoindeksi jopa laski 4,4 prosenttia vuonna 2022 ja 1,9 prosenttia vuonna 2023.

Palkkakasvu ei ole siis ollut tarpeeksi nopeaa, jotta kotimainen kysyntä olisi riittänyt yritysten odotusten ylläpitämiseksi ja yksityisten investointien edistämiseksi. Tästäkin huolimatta 60 prosenttia Suomen talouskasvusta 2010-luvulla perustui yksityiseen kotimaiseen kulutukseen.

Pääministeri Orpon hallituksen säästötoimenpiteet tulevat heikentämään kotimaiselle kysynnälle perustuvan kasvumallin toimintaa ja lisäämään Suomen talouden ahdinkoa. Kustannuskilpailukyvyn parantaminen ei tule todennäköisesti elvyttämään vientiä, koska suomalaisten tuotteiden vienti perustuu laatukilpailukyvylle, ei kustannuskilpailukyvylle.

On myös tärkeää korostaa, että valtiovarainministeriö on käyttänyt kehysriihipäätösten vaikutusten arvioinnissa tavanomaisesta poikkeavaa finanssipolitiikan kerrointa. Tutkimuskirjallisuudessa yleisemmin todetulla korkeammalla finanssipolitiikan kertoimella tehdyt arviot olisivat osoittaneet hallituksen uusille säästötoimille huomattavasti suuremmat talouskasvua ja työllisyyttä heikentävät vaikutukset. Tämä tarkoittaa, että Suomen talous voi hyvinkin kasvaa ensi vuonna valtiovarainministeriön ennustetta heikommin.

Arvonlisäverotuksen kiristäminen kohdistuu eniten pienituloisiin ja työttömiin

Kehysriihessä pääministeri Orpon hallituksen merkittävin veropoliittinen päätös oli kiristää arvonlisäverotusta (ALV). Yleinen ALV-kanta ja vakuutusmaksuverokanta korotetaan 24 prosentista 25,5 prosenttiin, makeiset siirretään 14 prosentin ALV-kannasta 25,5 prosentin kantaan sekä 10 prosentin ALV-kantaan kuuluvat tuotteet (pl. sanoma- ja aikakauslehdet) siirretään 14 prosentin kantaan. Näiden korotusten arvioidaan lisäävän verotuottoja 1 335 miljoonalla eurolla vuoden 2025 tasolla. Toisaalta inkontinenssisuojat, kuukautissuojat ja vaipat alennetaan 14 prosentin ALV-kantaan, mikä vähentää verotuottoja 10 miljoonalla eurolla.

SOSTE on arvioinut ALV-korotusten kohdistumista erilaisiin kotitalouksiin. Arviota varten kunkin tuloryhmän ALV-taakka laskettiin osuutena ryhmän käytettävissä olevista rahatuloista. Arviossa on oletettu, että ALV-korotukset siirtyvät täysimääräisinä hintoihin ja että kulutuksen rakenne säilyy samana.

ALV-korotukset lisäävät eniten pienituloisimman tuloviidenneksen ALV-taakkaa (+0,75 %-yks.) ja vähiten suurituloisimman tuloviidenneksen ALV-taakkaa (+0,53 %-yks.). Työttömien ALV-taakka kasvaa selvästi eniten (+1,08 %-yks.), ja yrittäjien ja ylempien toimihenkilöiden ALV-taakat kasvavat vähiten (+0,65 %-yks.).

On ongelmallista, että ALV-korotukset kohdistuvat eniten pienituloisiin ja työttömiin. Ensiksikin ALV-korotukset vähentävät kysyntää myötäsyklisesti.

Toiseksi valtiovarainministeriö arvioi ALV-korotusten lisäävän työttömien määrää noin 2 000 hengellä suhteessa vuoden 2026 perustasoon, minkä lisäksi muut kehysriihessä päätetyt säästötoimenpiteet lisäävät työttömyyttä vielä enemmän. Työttömien toimeentuloa siis heikennetään samalla, kun työttömyyttä lisätään.

Kolmanneksi pääministeri Orpon hallituksen ALV-korotukset vähentävät verotuksen progressiota. Suomen kokonaisveroaste on jo valmiiksi regressiivinen suurituloisimman prosentin sisällä, koska suurituloisille keskittyviä pääomatuloja verotetaan korkeita ansiotuloja kevyemmin. Verotuksen progressio ei siis enää täysin toteudu, eivätkä suurituloiset pääomatulojen saajat osallistu pääministeri Orpon hallituksen sopeutustalkoisiin.

SOSTE on laatinut veroehdotuksen, jonka avulla verotuottoja voisi lisätä yli 3 miljardilla eurolla ilman, että pienituloisten ja työttömien toimeentulo tai talouskasvu heikkenee. Esimerkiksi yhteisöveron maltillinen korottaminen 2 prosenttiyksiköllä Norjan ja Tanskan tasolle lisäisi verotuloja lähes yhtä paljon kuin yleisen ALV-kannan korottaminen. Yhteisöveron korotus ei tutkimustiedon perusteella vähennä investointeja, ja sen vaikutus kohdistuu vain suurituloisimpaan tulokymmenykseen. Suomessa yhteisöverokantaa laskettiin 6 prosenttiyksiköllä vuosina 2012–2014, mikä tarkoittaa yli 2,7 miljardia menetettyä veroeuroa tämän vuoden tasolla.

Sote-järjestöjen valtionavustusten taso on turvattava pitkäjänteisesti

Pääministeri Orpon hallituksen ohjelmassa todetaan, että aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa. Tästä huolimatta hallitusohjelmaan on kirjattu 100 miljoonan euron leikkaus sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksiin vuodelle 2027. Kehysriihessä tämä leikkaus kasvoi 30 miljoonalla eurolla ja aikaistui toteutettavaksi porrastettuna.

Ensi vuonna valtionavustuksia myönnetään tämän vuoden avustustasoon verrattuna peräti 80 miljoonaa euroa vähemmän ja hallituskauden loppuun mennessä 130 miljoonaa euroa vähemmän. 130 miljoonaa euroa on kolmannes järjestöjen avustusten nykytasosta.

SOSTE korostaa, että rajut avustusleikkaukset heikentävät merkittävästi järjestöjen mahdollisuutta tarjota ennaltaehkäisevää työtä ja tukea heikoimpien hyväksi. Tämä on erityisen ongelmallista siksi, että leikkaukset sosiaaliturvaan, sote-palveluihin ja järjestöihin kohdistuvat pitkälti samoihin ihmisiin. Valtionavustusleikkaukset tulevat näkymään myös julkisten palvelujen tarpeen kasvuna, kasvavina sote-menoina ja ihmisten pahoinvointina.

Mahdollisten järjestökohtaisten perustoiminnan leikkausten on oltava tiedossa hyvissä ajoin. Järjestöjen on voitava itse päättää niiden suuntaamisesta, jotta leikkaukset haittaavat toimintaa mahdollisimman vähän. Siksi SOSTE esittää, että leikkausten aikaistus perutaan ja järjestöille annetaan vähintään vuosi enemmän aikaa toimintansa sopeuttamiseen. Jos leikkaukset kuitenkin toteutuvat, SOSTE toivoo, että ensi vuoden osalta säästöt tehdään täysimääräisesti hanke- ja investointiavustuksista, koska näin parhaiten voidaan turvata järjestöjen perustoiminta.

Hallitus on myös päättänyt lahjoitusvähennyksen laajentamisesta nuoriso-, liikunta-, urheilu- ja lapsijärjestöjen yksityishenkilöiltä vastaanottamiin lahjoituksiin. Koska tämä päätös on ensimmäinen laatuaan, sen vaikutuksia järjestöjen tuloihin ja valtion veromenetyksiin on erittäin vaikea arvioida. SOSTE esittää, että verovapaus tulisi ylettää kaikkiin järjestöihin.

Hallituksen tavoite siirtää painopiste yleisavustuksiin on puolestaan kannatettava. Siihen olisi hyvä siirtyä jo vuonna 2025.

Lopuksi SOSTE huomauttaa, että julkisen talouden tasapainoa olisi verotuksellisin keinoin voitu vahvistaa huomattavasti enemmän kuin hallitus päätti kehysriihessä. Tällöin säästötoimenpiteet eivät olisi niin voimakkaasti kohdistuneet kaikista heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin.